
L'evolució històrica del Casal de l'Estudi de Sabadell: de zona exterior de muralla a Casa Consistorial, fins al seu ús privat

Gemma Caballé i Crivillés / José Antonio Cantos Rueda. Arqueociència Serveis Culturals, SL

L'estudi historicoarqueològic realitzat al Casal de l'Estudi ens ha permès conèixer l'evolució històrica de l'edifici, com també la documentació d'un tram de la muralla baixmedieval que encerclava i protegia la vila. En aquest sentit, el mur de tancament est del casal aprofitava aquesta muralla. Mitjançant els sondejos fets al subsòl de l'edifici, hem documentat les restes d'una possible torre i d'un folre del fossat, que devien funcionar amb la muralla i formar part de l'estructura defensiva de la vila. Quan la ciutat creix fora de les muralles, els segles XVI-XVII, es construeix el Casal de l'Estudi (1602). El casal té diversos usos municipals i s'utilitza com a casa consistorial. A partir de les necessitats d'espai, s'ampliarà al nord (1847) i al sud (1867); amb aquesta darrera intervenció es definí el perímetre conservat de l'edifici fins al moment de les obres actuals, que n'han significat l'enderroc parcial. L'any 1885 la casa consistorial es traslladà a un edifici, comprat als pares escolapis (on encara es troba actualment) i es va subhastar l'antic edifici, que passà a mans privades. L'interior de l'espai patí les modificacions necessàries per poder acollir a l'interior espais independents, corresponents a comerços i habitatges, fins que l'abandonaren, al final del segle XX.

Introducció

En aquest article presentem les dades aportades per l'estudi històric i arqueològic realitzat a l'edifici del Casal de l'Estudi, situat al carrer de Gràcia, 2 i al carrer de la Rosa, 1 de Sabadell. Cal destacar que l'edifici és conegut també per Casa del Comú i Casa Consistorial, ja que s'hi instal·laren les diverses dependències municipals. A partir d'un estudi previ d'Albert Roig de l'edifici, es coneixia l'existència de restes de la muralla que tancava el recinte de Sabadell, datada del segle XIV. Aquestes restes de muralla es localitzaven al mur de tancament est de les edificacions. Les dades documentals ens aportaven informació respecte a la construcció del Casal de l'Estudi, l'any 1602, situat a la zona de fora muralles. Es coneixien diverses ampliacions de l'espai, així com també els usos dins de l'àmbit municipal (lloc de reunió del Consell, arxius...). Part d'aquestes construccions estaven ubicades a la zona corresponent al fossat situat a l'exterior de les muralles baixmedievales de la ciutat.

Davant de l'interès històric i patrimonial d'aquesta edificació es feia necessari, amb qualsevol projecte d'obres que n'afectés els murs i el subsòl, un estudi amb l'objectiu de conèixer l'evolució històrica de l'edifici, tant a partir de les dades documentals com de les arqueològiques (que havien de permetre conèixer la tipologia constructiva dels murs i les restes situades al subsòl). Des de l'empresa Construccions Redós, SA (promotora de les obres) s'han encarregat aquests treballs a l'empresa Arqueociència Serveis Culturals, SL. La direcció tècnica ha estat de Gemma Caballé Crivillés i de José Antonio Cantos Rueda, i la coordinació, del Museu d'Història de Sabadell.

Les tasques s'han estructurat a partir de tres fases d'intervenció ben definides. La primera es va fer prèviament a qualsevol enderroc a l'interior de l'edifici i va consistir a fer cales de sondeig en tots els murs, tant per la cara interna com per l'externa, si s'esqueia. En aquestes cales es van anar retirant i documentant els revestiments dels murs, fins arribar a l'estructura original i poder-ne valorar la tipologia constructiva. Els resultats d'aquesta primera fase ens havien de permetre dibuixar l'evolució històrica de l'edifici, a partir de diverses fases constructives, mit-

Fotografia 1. Vista general de les restes localitzades al nord del casal. S'observen a la part inferior les restes de la possible torre i el folre del fossat baixmedieval. A primer terme s'aprecia la base del mur de tancament nord del casal. Al fons s'observa la base de la muralla baixmedieval, afectada a la part inferior per una fossa sèptica. Autor: José Antonio Cantos.

165

Fotografia 2. Vista general del Casal, a l'inici de la intervenció, des del sud. Autora: Gemma Caballé.

jaçant l'estudi dels diversos paraments i amb els murs i elements associables a cada fase.

La segona fase va consistir en una recerca documental i bibliogràfica que ens havia de permetre establir una seqüència cronològica de l'evolució de l'edifici i els seus usos.

Un cop l'espai interior de l'edifici va ser enderrocat, es va passar a la tercera fase de la intervenció, que va consistir en sondejos al subsòl de l'edifici, per

localitzar restes anteriors a la construcció del Casal de l'Estudi, o del Casal mateix que haguessin quedat amortitzades posteriorment. En aquesta fase de prospecció del subsòl, es van practicar un total de nou sondejos de diferents mesures i fondàries, adaptats a les necessitats de les restes que anaven apareixent (vegeu la figura 1). S'ha de destacar que la majoria es localitzaven en cotes bastant elevades. S'ha actuat sobre una superfície aproximada de 24 m², d'un total de 153. Com a part final d'aquesta recerca arqueològica es va repicar tot el mur de tancament est de l'edifici i la part que quedava del mur de façana del carrer de Gràcia, per complementar les dades aportades per l'estudi inicial dels murs.

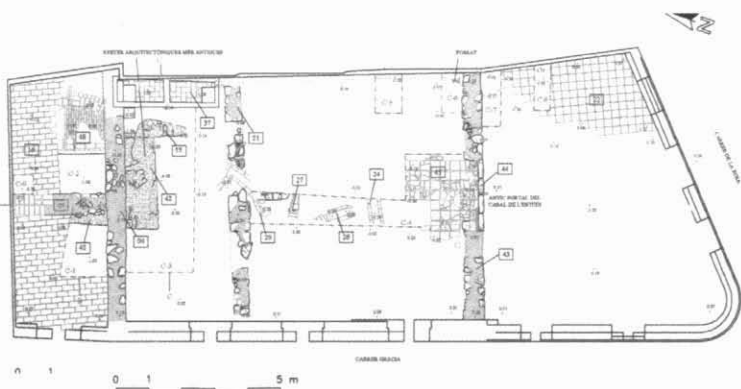

Figura 1. Planta general de l'edifici. Es marquen les restes localitzades al subsòl. Elaboració pròpia.

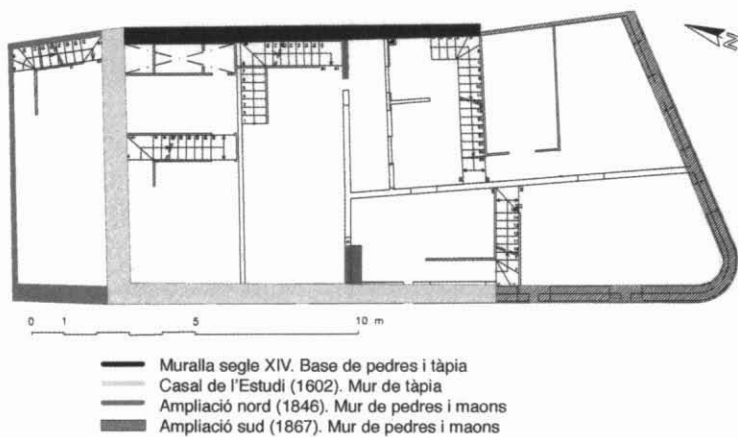

Figura 2. Planta general de l'edifici. Es marquen les diverses fases constructives. Elaboració pròpia.

L'Evolució històrica del Casal de l'Estudi i de l'espai on se situa

Des d'un punt de vista arquitectònic, hem distingit quatre fases, que van associades directament a quatre moments històrics destacables del conjunt: la muralla baixmedieval (segle XIV), la construcció del Casal de l'Estudi (any 1602), l'ampliació al nord d'aquest casal (any 1846) i l'ampliació de l'edifici cap al sud, ocupant la placeta de l'Estudi (any 1867) (vegeu la figura 2). Pel que fa als murs que definien els espais interiors, es devien desmuntar —amb l'excepció de dos— en el moment de les obres de 1886, quan l'edifici passà a mans privades, sense que l'estructura perimetral quedés afectada.

El tancament medieval de la vila.

La muralla baixmedieval

L'edifici conegut com a Casal de l'Estudi o Casa del Comú es correspon amb una construcció del segle XVII, situada a la zona del fossat que vorejava la muralla baixmedieval de la vila de Sabadell.

Es coneix l'existència de la muralla que tancava el nucli baixmedieval, tant per l'arqueologia com a partir de les referències documentals. Mitjançant les dades aportades per les diverses intervencions arqueològiques que s'han fet a la ciutat s'ha pogut definir el traçat d'aquesta muralla. Les restes de muralla localitzades a les diverses excavacions arqueològiques han estat datades des del final del segle XIII fins a l'inici del XIV i amb reparacions documentades el segle XV.¹ Documentalment, el 1374, en un manament de la reina Elionor ja es parla de vila emmurallada (“murada e valleyada”),² per tant ha de ser anterior a aquest moment. La muralla estava construïda amb una base de còdols de riu i pedres de grans dimensions lleugerament escairades i lligades amb morter de calç. A partir d'aquest sòcol es continuava la paret de la muralla mitjançant un mur fet amb tàpia. Disposava de diverses portes, que permetien l'accés a l'interior, així com també d'un fossat excavat al substrat natural, que, paral·lel a la muralla, envoltava el recinte tot protegint-lo. A l'interior d'aquest fossat, associades a les portes i a punts estratègics, s'hi construïren bestorres que ajudaven a defensar i protegir el recinte.³

El mur de tancament est de l'edifici del casal coincidia amb la línia de muralla; se'n conserven restes en un tram del mur, tal com es va determinar en un estudi previ d'Albert Roig de l'any 1998. En aquesta intervenció, a més de confirmar-se l'existència de la muralla, n'hem pogut constatar la tipologia constructiva (base de pedres i tàpia), la mateixa que a les restes localitzades en les altres intervencions anteriors. En aquesta mateixa zona s'hi situaria, al sud, una porta d'accés a l'interior del recinte murat, coneguda com a Portal de n'Arús o d'en Salvany. La muralla va ser desmuntada (al nord i al sud), probablement en el moment de la construcció del Casal (1602), ja que els límits del trencament coincideixen amb el perímetre del Casal, que aprofita la muralla com a mur de tancament est. Aquest desmuntatge va afectar la porta d'accés a l'interior.

Així doncs, un cop confirmada l'existència d'un tram de la muralla baixmedieval, s'havia de tenir en compte que a l'oest d'aquesta muralla, a l'interior del Casal de l'Estudi, s'hi devia situar el fossat. Durant la intervenció arqueològica feta al subsòl del Casal es van documentar les restes d'una estructura associada a la muralla, que devia correspondre a una possible torre, juntament amb un mur que es lliuraria al retall del fossat i que hem identificat com a folre, probablement destinat a revestir i reforçar aquest retall.

De la muralla, n'hem pogut documentar la cara exterior, amb una llargada conservada de 10,70 m; coincideix amb la llargada del Casal de l'Estudi, que aprofita la muralla com a mur de tancament est de l'edifici. Pel que fa a l'alçada de la muralla, hem pogut constatar que se'n conserven de 4,40 a 4,50 m. El gruix no l'hem pogut determinar ja que la cara interna se situaria a l'interior de les cases situades a l'est del Casal de l'Estudi; tot i això, per les mesures documentades en altres indrets, l'amplada devia ser d'entre 1 i 1,20 m.⁴

La factura constructiva de la muralla està definida mitjançant una base de pedres de grans dimensions (majoritàriament còdols), alguna lleugerament escairada, disposades de manera irregular i lligades amb morter de calç (vegeu la fotografia 3). Damunt d'aquesta base de pedres, que actuaria també com a aïllant de la humitat, el mur continua i està construït amb tàpia. Aquesta tàpia és feta a base d'argila (extre-

Fotografia 3. Mur de tancament est del casal. Vista general un cop repicat. S'aprecia la base i el mur de tàpia de la muralla baixmedieval; al damunt, el mur de tàpia del Casal de l'Estudi; per sobre d'aquest, s'aprecia la part del mur superior, aixecada el 1867, fet amb pedres i maons. Autor: José Antonio Cantos.

167

ta del mateix lloc), que és col·locada en encofrats, premsada i compactada. El mur de tàpia es revesteix amb morter de calç, que dóna consistència i homogeneïtat a l'estructura, alhora que també la protegeix contra els factors exteriors (vent, pluja...). Aquest revestiment de morter de calç fa que es puguin observar línies de morter a l'interior de la tàpia. Val a dir que el morter de calç que revesteix el mur de tàpia és el mateix que lliga les pedres de la base de la muralla. L'alçada de la base és d'1,35-1,60 m, mentre que la del mur de tàpia documentada és de 3,10 m.

A partir del repicat del mur est del Casal, un cop enderrocat l'interior de l'edifici, s'ha pogut apreciar

1 Albert ROIG DEULOFEU, Jordi ROIG BUXÓ, *La vila medieval de Sabadell (segles XI-XVI). Dotze anys d'arqueologia a la ciutat (1998-2000)*, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, 2002 (Quaderns d'Arqueologia; 1), p. 20-21.

Jordi ROIG BUXÓ, Joana MELO COLLDEFORNIS, "La intervenció arqueològica a la plaça de Sant Roc (Sabadell, Vallès Occidental), 1999-2000", dins *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Actes*, vol. I, [s. l.]: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, 2003, p. 205-206.

2 Arxiu Històric de Sabadell (d'ara endavant, AHS). Pergamí núm. 13.

3 Albert ROIG DEULOFEU, Jordi ROIG BUXÓ, *op. cit.*, p. 24-30. Jordi ROIG BUXÓ, Joana MELO COLLDEFORNIS, *op. cit.*, p. 205-208.

4 Albert ROIG DEULOFEU, Jordi ROIG BUXÓ, *op. cit.*, p. 25.

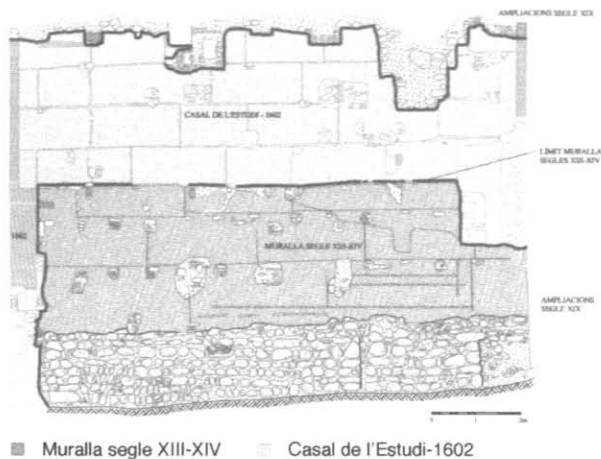

Figura 3. Alçat del mur de tancament est del Casal de l'Estudi, corresponent al tram de muralla, un cop repicat. Elaboració pròpia.

168

Fotografia 4. Detall de la possible torre de l'interior del fossat i el folre d'aquest mateix element. Autor: José Antonio Cantos.

la tècnica constructiva de la tàpia que s'ha fet servir en aquest tram de muralla (vegeu la figura 3). S'aprecien les marques de les tapieres, que correspondrien a les estructures fetes amb taulons, a l'interior de la qual s'hi abocava i premsava la terra, en diferents capes. A l'interior d'algunes de les filades de tàpia inferiors hi havia una filera de maons separats, que devien actuar com a reforç de l'estructura.

Tal com ja hem exposat anteriorment, durant la intervenció arqueològica al subsòl de l'edifici es va documentar part del reblliment del fossat, i les restes d'una possible torre i d'un possible folre del fossat (vegeu la fotografia 4). Pel que fa a la torre, es tractaria d'una estructura de planta quadrada, de la qual s'ha documentat l'angle sud-est i les continuacions cap a l'est i al nord. La construcció era força sòlida i estava bastida amb fileres regulars de blocs de pedra de diferents dimensions, lligades amb morter de calç.

La majoria d'aquests blocs havien estat escairats; destaquen per factura i mida els blocs que formaven la cantonada sud-est. Bona part de les filades superiors de l'estructura conservaven un arrebossat de morter de calç. La presència d'aquest arrebossat a la banda oriental ens indica que devia correspondre a una estructura exempta, en la qual recolzava el mur que hem identificat com a folre. De la possible torre se n'ha documentat una alçada d'uns 2 m, i s'ha arribat a la base, situada a uns 4 m per sota del nivell actual de circulació. L'estat de conservació de les parts exhumades era molt bo. La funcionalitat d'aquesta estructura és clarament defensiva: permetia un control directe de la possible porta d'entrada al recinte emmurallat, que devia estar situada al sud, així com també de la resta del tram de muralla de la zona.

A aquesta possible torre s'acordava, per l'est, una estructura que es corresponia amb un mur, del qual hem documentat la cara oest. La llargada documentada era de 2 m i de prop de 40 cm d'amplada màxima. La part exhumada presentava dues fileres que semblaven regulars i en vertical, sense cap inclinació, formades per grans còdols, de diferents dimensions i lligats amb morter de calç. A l'extrem nord es conservava l'empremta d'un mínim de dues filades més. Cal destacar que, a l'est, aquesta estructura havia quedat afectada per una fossa sèptica, construïda el segle XX; per tant, el contacte del mur amb la muralla es va perdre. Tot i la manca de contacte entre aquest element i el límit del fossat, considerem que devia correspondre a un folre de la paret del fossat. Si bé inicialment el límit del fossat devia estar definit pel mateix retall al substrat natural, posteriorment es devia revestir mitjançant el mur localitzat. La posterioritat d'aquest folre respecte a l'estructura identificada com a torre i el fossat ens indicaria una cronologia relativa del folre, que situaríem cap al final del segle XIV, inici del XV.

Pel que fa a l'interior del fossat, les condicions de seguretat de la intervenció no han permès l'ampliació d'aquesta cala en cap direcció ni en profunditat. Aquest fet ha motivat que no es pogués apreciar el perfil del fossat, ni la seva profunditat. Tot i això, seguint les dades aportades per les intervencions arqueològiques al fossat de la muralla fetes en altres punts de la ciutat, es veu que devia tenir un perfil

amb forma de "U", amb una amplada que oscil·laria entre els 5 i els 8 m. mentre que la profunditat devia ser d'entre 2 i 3 m.⁵ L'estratigrafia era relativament simple, amb estrats de gran potència que presentaven paral·lelismes únicament a la meitat superior amb les cales 1 i 2. Aquests estrats es corresponien amb el rebliment del fossat, un cop ja havia perdut la funció defensiva, juntament amb la muralla. El material ceràmic recuperat en aquests estrats era ressenyable per fragments de pisa decorada amb blau i amb reflexos daurats i datable entre els segles XV i XVI; la cronologia es pot inferir per l'amortització de l'espai. Aquesta cronologia ens indica el moment a partir del qual la ciutat guanya espais fora muralla, reblint els fossats i construint en els espais guanyats. És en aquest moment, els segles XVI-XVII, quan es construeix el Casal de l'Estudi.

El creixement de la ciutat en època moderna:
la construcció del Casal de l'Estudi

Tal com ja hem indicat, la vila anava creixent al llarg dels segles XV i XVI i això va provocar que se n'ampliés el perímetre; es van tancar els fossats i es va construir a l'antiga zona de fora muralles, fet que suposava l'ampliació dels ravals. En aquest sentit es tenen dades documentals que mencionen, ja el 1567, terrenys dels valls per edificar i fer-hi edificis públics. Des d'un punt de vista arqueològic, les excavacions realitzades en diversos trams del fossat mostren que el fossat es va reblir els segles XVI-XVII; destaca la intervenció dirigida per Jordi Roig els

anys 1999 i 2000 de la plaça de Sant Roc.⁶ Per la proximitat amb el Casal de l'Estudi destaca també la intervenció feta al xamfrà del carrer de la Rosa i el carrer de Gràcia, dirigida també per Jordi Roig,⁷ com també cal destacar igualment la intervenció duta a terme a la plaça del Doctor Robert, l'any 1989.⁸

En aquests espais guanyats als antics valls de les muralles és on s'hi construirà el Casal de l'Estudi, que, tal com ens indica la llinda del balcó del carrer de Gràcia, finalitzà el 1602 (vegeu la fotografia 5). L'any 1599, el Consell de la vila va determinar que es fes un estudi al "vall que és qui ix per lo portal dit d'en Arús a mà dreta",⁹ pagant les despeses dels diners de la vila. Així doncs, en aquest moment l'espai del fossat ja devia estar reblert. Destaca també el fet que en aquest moment el portal situat en l'espai encara hi era, per tant es degué desmuntar en el moment de la construcció del Casal. La documentació ens aporta referències de les obres que es desenvolupaven per a la construcció del nou estudi: el 1600, a les ordinacions de la ciutat es compta el que s'havia gastat en les obres de l'Estudi i de l'Hospital.¹⁰ En la línia de les obres, el 3 de novembre de 1602 es decideix, a les ordinacions de la ciutat, que l'escala es faci a dintre¹¹ i, el 20 de desembre del mateix any, es decidia que es "fassen arcades de rajoles de pla".¹² Un cop finalitzada l'obra, l'1 de gener de 1603 es documenta l'entrada d'un nou mestre, quan a les ordinacions municipals: "[...] determinarem que se condueca a mossèn Joan Adra per mestre ab lo modo i conducta del passat, que són 24 lliures".¹³

5 *Ibidem*, p. 28.

6 *Ibidem*, p. 49. Jordi ROIG BUXÓ, Joana MELO COLLDEFORNIS, *op. cit.*, p. 204-224.

7 Albert ROIG DEULOFEU, Jordi ROIG BUXÓ, *op. cit.*, p. 48.

8 *Ibidem*, p. 31-41.

9 21 de novembre de 1599. *Ordinacions 634, dins Ordinacions de la Universitat de la Vila i Terme de Sabadell. Segle XVI*. Sabadell: Comissió de Cultura de l'Excel·lentíssim Ajuntament de Sabadell, 1968.

10 "Més se és comptat lo que se ha gastat per lo Estudi i per lo Hospital: així mestre de cases, fustes i altres coses...", 24 de setembre de 1600, dins *Ordinacions de la Vila i Terme de Sabadell. Segle XVII-I, 1600-1625*. Sabadell: Comissió de Cultura de l'Excel·lentíssim Ajuntament de Sabadell, 1971.

11 "Item. Determinaren que la escala del estudi se fasse dintre", 3 de novembre de 1602, dins "Ordinacions de la Universitat de la Vila i Terme de Sabadell. Segle XVII-II, 1626-1700", Ernest Mateu [transcripció], treball inèdit (AHS).

12 20 de desembre de 1602, dins "Ordinacions de la Universitat... Segle XVII-II, 1626-1700", *op. cit.*

13 *Ibidem*: 1 de gener de 1603.

Pel que fa a la ciutat a l'inici del segle XVII, s'adonen que ha quedat desemparada amb la creixuda del segle anterior i es proposa que es cloquin amb tàpia les eixides i els murs. El 1602 s'acorda cenyir la vila amb una carretera, el "camí que roda la vila". A l'espai sud de l'edifici, on hi devia haver la façana principal que donava a una placeta (plaça de l'Estudi), s'hi devia situar una porta d'accés a la ciutat, coneguda com a Portal de l'Estudi: n'apareixen referències el 1609.¹⁴ Aquesta porta d'entrada es desplaçarà cap a l'oest a mesura que la vila vagi creixent a l'exterior d'aquest camí, apartant-se de la zona del Casal de l'Estudi. Aquest fet el veiem a la planimetria de la ciutat dels segles XVI i XVII (vegeu la figura 4).

Un cop construït, l'edifici funcionarà com a escola de primeres lletres, amb un mestre, tot i que el 1620 es parla de la necessitat d'un altre mestre.¹⁵ Com a fets destacables i que fan referència al desenvolupament de l'escola, el 1624 es queden sense mestre i es penja un anunci a Barcelona i a les viles del voltant.¹⁶ No sabem si serà el mestre trobat a partir d'aquest anunci a qui es fa fora el 1626: les ordinations de la ciutat expliquen que "no té en compte los minyons de dita universitat, que per lo tant determina dit Consell General que sia tret del Estudi i posat altri en lloch seu".¹⁷

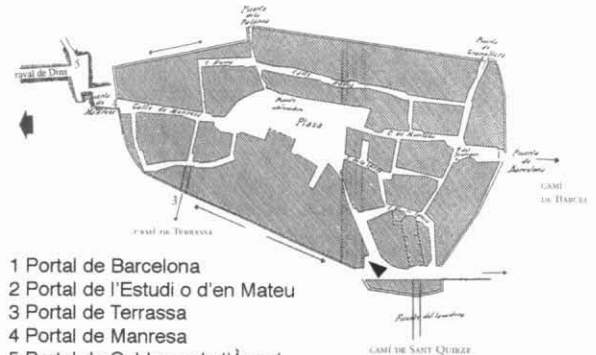
Com que era un espai municipal, a l'edifici del Casal de l'Estudi s'hi instal·laren altres dependències de la vila. Així doncs, l'any 1770 Bosch i Cardellach ens indica que el 1600 s'estava edificant la casa de la vila, amb una sala gran per a l'escola de les primeres lletres i les juntes de gremis, i uns baixos per a presó i una zona per a la tropa quan estava de pas i per convocar l'Ajuntament per anar a l'església.¹⁸ També s'hi instal·larà el pallol, i des de l'inici del segle XVIII serà també lloc de reunió del Consell. En un plànol de Bosch i Cardellach, de 1792, apareix també la placeta de l'Estudi (al sud), com també una font, al davant de la façana del carrer de Gràcia.

Pel que fa a l'estructura, l'edifici era de planta rectangular, de 10,70 m - 7,40 m (de nord a sud). El mur de tancament est del casal es correspondria (fins a 4,40-4,50 m d'alçada) amb la muralla del segle XIV, mentre que els murs de tancament nord, sud i oest serien construïts de nova planta, i es correspondrien amb murs de façana. La façana principal esta-

Fotografia 5. Detall de la llinda del balcó del carrer de Gràcia. S'observa la reparació amb maons i morter de l'obertura del mur per encabir-hi la llinda. Autora: Gemma Caballé.

Plànol de Sabadell al segle XVI

- 1 Portal de Barcelona
- 2 Portal de l'Estudi o d'en Mateu
- 3 Portal de Terrassa
- 4 Portal de Manresa
- 5 Portal de Caldes o de l'Àngel
- 6 Portal de la Palanca
- 7 Portal de Granollers

Plànol de Sabadell al segle XVIII

- 1 Portal de Barcelona
- 2 Portal de Gràcia
- 3 Portal del Raval o d'Europa
- 4 Portal de Caldes o de l'Àngel
- 5 Portal de la Palanca
- 6 Portal del Carme
- 7 Portal de Sant Roc o dels estricadors
- 8 Portal de Sant Quirze

Figura 4. Mapes publicats a: Sabadell. Memòries d'una vila. Segles XVI-XVII, p. 21. Els dos mapes estan confeccionats per Daniel Pascual Tintorer, l'any 1865, a partir de les dades de Bosch i Cardellach. S'ha marcat amb una fletxa la situació del Casal de l'Estudi. Elaboració pròpia.

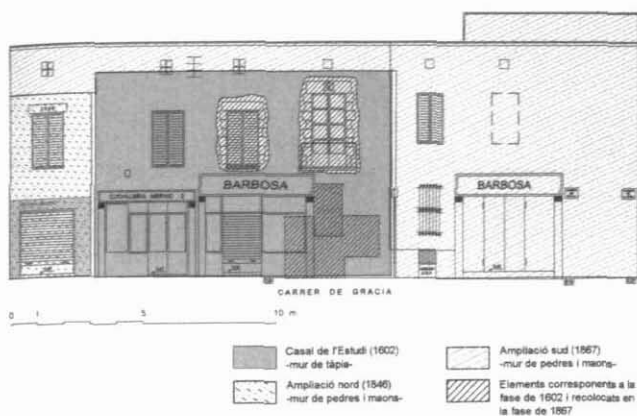

Figura 5. Alçat de la façana del carrer de Gràcia. Es marquen les diverses fases constructives. Elaboració pròpia.

ria situada al sud, amb la plaça que se situaria en aquest espai, anomenada placeta de l'Estudi; el mur corresponent a aquest tancament sud va ser desmuntat a l'ampliació de l'espai del 1867. Pel que fa a la façana oest (corresponent al carrer de Gràcia), devia definir inicialment la zona del límit de la vila, amb una porta d'accés a l'interior (portal de l'Estudi); el mur de tancament nord definia un espai exterior del casal, que funcionava com a pati i que posteriorment va quedar integrat a l'edifici, a l'ampliació de 1846 (vegeu la figura 5). Tal com ja hem dit anteriorment, la muralla va ser desmuntada al nord i al sud i n'hem conservat el tram que va quedar integrada com a mur de tancament del casal.

Els murs de nova planta que dibuixen el perímetre de l'edifici eren construïts amb tàpia, amb una base de 40-60 cm, feta mitjançant pedres de petites dimensions, no treballades i col·locades en disposició irregular. L'amplada dels murs era de 60 cm. La base dels angles dels murs era definida amb pedres ben treballades, que podien ser reaprofitades d'alguna altra construcció. La part superior d'aquests angles, on

conflueixen els murs de tancament de l'edifici, eren definits amb maons, de 2-3 cm de gruix. El morter de calç que lligaven els maons i els carreus era el mateix morter de calç que arrebossava la cara exterior dels murs. La definició dels angles mitjançant maons i carreus es fa per reforçar aquestes zones, que donen alhora consistència a l'estructura.

La tàpia era feta a base d'argila estreta de la mateixa zona, posada en encofrats i premsada. Tal com ja es va fer en la construcció de la muralla del segle XIV, els murs de tàpia tenen un revestiment de morter de calç a la cara exterior, mentre que la interior és emblanquinada. A les cares exteriors dels murs de tancament del Casal s'ha trobat un revestiment de morter de calç, de 3-4 cm, que protegeix la tàpia de les inclemències del temps; sense aquest revestiment, l'argila s'aniria desprenent amb l'acció de l'aigua i el vent, tal com es pot observar a les parts del mur on ha saltat l'arrebossat. Pel que fa a la cara interior dels murs, tal com ja hem dit, tan sols hi ha una emblanquinada, que unificaria el mur interior i alhora protegiria la tàpia. En relació amb l'arrebossat del mur de tàpia hem apreciat que a la muralla del segle XIV hi ha el revestiment de morter de calç perquè és un mur exterior, mentre que el mur de tàpia que s'assenta al damunt —que correspon a la construcció del Casal de l'Estudi— ja no té aquest revestiment de morter corresponent a un mur exterior sinó una emblanquinada, pel fet de ser un mur intern. L'estat de conservació general dels murs de tàpia exteriors era bo a les zones on es mantenia l'arrebossat de morter de calç, però on ja no hi havia aquest revestiment la tàpia s'anava desfent i estava en molt mal estat.

Mitjançant els sondejos realitzats al subsòl interior i la neteja superficial de l'espai, hem pogut documentar les restes de diversos elements d'aquest moment, entre les quals destaquen les restes del mur

14 *Ibidem*: 27 d'octubre de 1609; "Item. Que sia enfondit lo camí de la baronera qui va del portal de l'estudi envers nostra senyora de Montserrat [...]".

15 *Ibidem*: 4 d'octubre de 1620.

16 *Ibidem*: "lo estudi de la present vila està vagant".

17 *Ibidem*: 3 de maig de 1625.

18 "En el piso superior hay el salón grande que sirve para escuela de primeras letras y juntas de gremios y los bajos para cárcel y otra pieza para guardia de prevención, cuando la tropa está en tránsito y no se acuartela y para convocarse el Ayuntamiento cuando debe asistir a la Iglesia", Antoni BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo y su término desde el año 1789*, Sabadell: Establecimiento tipográfico de Juan Baqués e Hijos, 1882.

de tancament sud del casal (vegeu la fotografia 6). D'aquest mur se n'han documentat les restes de la base, bastida amb grans còdols i fragments de maons lligats amb morter de calç. Igual que la resta dels murs de tancament del casal, tenia una amplada de 60 cm, i cal destacar que es correspondria amb la part baixa del mur, que devia ser el sòcol, damunt del qual s'hi assentaria el mur de tàpia. Al centre de l'estructura s'ha trobat l'obertura corresponent a la porta d'entrada, probablement la principal, de la qual n'hem documentat el marxapeu, definit a partir de quatre pedres ben treballades. Associat amb el mur de tancament sud i el marxapeu de l'entrada s'han documentat les restes d'un nivell d'ús interior, format per un paviment fet amb rajols de planta quadrada, de 30-30 cm i 2,5 cm de gruix, lligats amb morter de calç i col·locats sobre un llit del mateix morter. La seva relació amb el marxapeu de la porta i amb el mur de tancament indica un ús sincrònic, que podria correspondre amb el principi de l'ús de l'espai, o bé amb una reparació posterior, sempre anterior al desmuntatge d'aquest mur sud.

També mitjançant els sondejos realitzats al subsòl s'han pogut valorar les característiques de la fonamentació del mur de tancament nord. S'assentava al damunt de la possible torre baixmedieval, i excavava part de l'estrat d'amortització del fossat i de les estructures del seu interior. La fonamentació estava bastida amb un aparell irregular format per grans còdols i ocasionalment per fragments de maons lligats amb morter de calç (vegeu la fotografia 1). Per les dimensions del sondeig (limitada per motius de seguretat) no s'ha arribat a la base de l'estructura, que podria assentar-se a les argiles naturals, als llocs on no descansaria directament a sobre de la possible torre i el possible folre del fossat. La part superior de l'estructura, feta amb pedres i maons, acabava en una superfície horitzontal, sobre la qual s'assentava la part del mur construïda amb tàpia. A l'interior del Casal, en el moment dels sondejos al subsòl, s'han documentat les restes d'un mur que es lliurava als de tancament est i oest, amb una obertura a la zona central (que posteriorment va ser tapiada). Probablement correspondrien a una o diverses obertures a la planta baixa, que connectarien les dependències situades a la planta baixa.

Fotografia 6. Restes del marxapeu i paviment interior del Casal de l'Estudi, localitzats durant la intervenció arqueològica. Es corresponrien a l'accés a l'interior de l'espai, que devia funcionar amb el mur de façana principal (de 1602) i que va quedar afectat per l'ampliació de 1867. Autor: José Antonio Cantos.

Com a elements situats en els murs de tancament del Casal de l'Estudi, corresponents a la construcció d'aquest, cal destacar que es pot determinar que a la façana est hi havia tres finestres, situades a la primera planta. A la planta baixa, les diferents reformes dutes a terme en les portes situades al mur oest fan que no puguem determinar clarament quina de les portes és de la construcció del segle XVII. Cal destacar que a la quarta fase (1867) es tapien a l'extrem sud de la façana una porta i una finestra, corresponents possiblement a aquest moment; pel que fa a les portes i finestra situades a la zona central i nord, podrien ser obertures (les de l'extrem nord) d'aquesta primera fase, tot i que les reparacions amb maons de la quarta fase fan que no en puguem especificar clarament la cronologia.

Pel que fa a les finestres situades a la primera planta, n'hi hauria tres, tal com veiem a les tres obertures que encara es conservaven a la façana. Cal destacar que, d'aquestes finestres, la situada més al nord era construïda a partir de l'obertura a la tàpia, sense cap emmarcament que la definís, que ens indicaria el tipus de finestra que s'obrí d'origen. La finestra situada a la zona central era definida amb un muntant de pedres; pel que fa a la finestra situada a la zona més al sud va ser reconvertida en balcó, mantenint la base de la finestra i ampliant l'obertura per fer la porta (vegeu la fotografia 7). Aquest balcó era dibuixat amb un muntant de pedres, amb una llinda que té

una inscripció amb l'escut de Sabadell i la data de construcció del Casal de l'Estudi (1602). Tant aquest balcó com la finestra creiem que aprofitaven els emmarcaments de pedra situats a la façana sud de l'edifici, que va ser desmuntada en el moment de l'ampliació de 1867 i que, com ja hem dit, correspondria a la façana principal de l'edifici (vegeu la fotografia 8). Aquest fet s'aprecia molt clarament tant a la zona interior com a l'exterior del mur: s'observa el trencament del mur de tàpia. Un cop fet aquest trencament es recol·loquen els emmarcaments de pedra, lligats amb morter de calç, i s'acaba de tancar el trencament amb fragments de maons i morter de calç; aquest morter era molt diferent del morter que revestia el mur de tancament original.

El mur de tancament sud del casal de l'Estudi creiem que es deu tractar del mur de façana principal de l'edifici. Per una banda, aquesta façana devia donar a la plaça de l'Estudi, fet que ens marcava la possibilitat que la façana principal fos a la plaça que prenia el nom de l'edifici. Per una altra banda, el fet de localitzar el balcó corresponent al Casal de l'Estudi col·locat fora de la seva ubicació inicial, substituint una finestra, ens indica que va ser extret, probablement de la façana principal de l'edifici, i recol·locat en la façana del carrer de Gràcia. Creiem que, en el moment de l'ampliació de l'edifici cap al sud (el 1867), es varen conservar el balcó i la finestra situats a la façana principal de l'edifici i varen ser recol·locats a la façana del carrer de Gràcia, que és la façana que es mantenia.

L'ampliació del Casal cap al nord (1846)

A mesura que avançaven els anys les necessitats d'espai del Casal degueren augmentar, i el 1846 l'edifici va ser ampliat cap al nord, guanyant un espai exterior que devia correspondre a un pati. Aquesta ampliació es constata a partir de la llinda de la finestra de la primera planta d'aquest afegit. La llargada del nou espai era de 2,65 m direcció nord, amb una llargada direcció oest-est de 7,40 m.

Els murs de tancament nord i est de l'ampliació estaven construïts per còdols i maons, col·locats en disposició irregular i lligats amb morter de calç. El mur de tancament oest, corresponent a la façana del

Fotografia 7. Façana del carrer de Gràcia. Al fons s'observa l'ampliació de 1846. S'observen, a primer terme, les finestres de la primera planta de la construcció de 1602. La primera finestra té emmarcaments de pedra que es devien haver recol·locat, provinents de la façana sud (desmuntada l'any 1867). Autora: Gemma Caballé.

carrer de Gràcia, estava fet amb maons lligats amb morter de calç. El mur de tancament nord del Casal de l'Estudi, que fins aleshores havia estat mur exterior, quedava integrat com a mur interior. Això es podia observar per la tipologia constructiva —estava fet amb tàpia—com també pel revestiment del mur per la cara nord, construït amb més gruix, corresponent a un mur exterior (per protegir-lo de vent i pluja). Pel que fa al mur de tancament est, a diferència de l'edifici del 1602, no aprofitava la muralla del segle XIV, que ja no apareixia a partir del mur de tancament nord del Casal de l'Estudi.

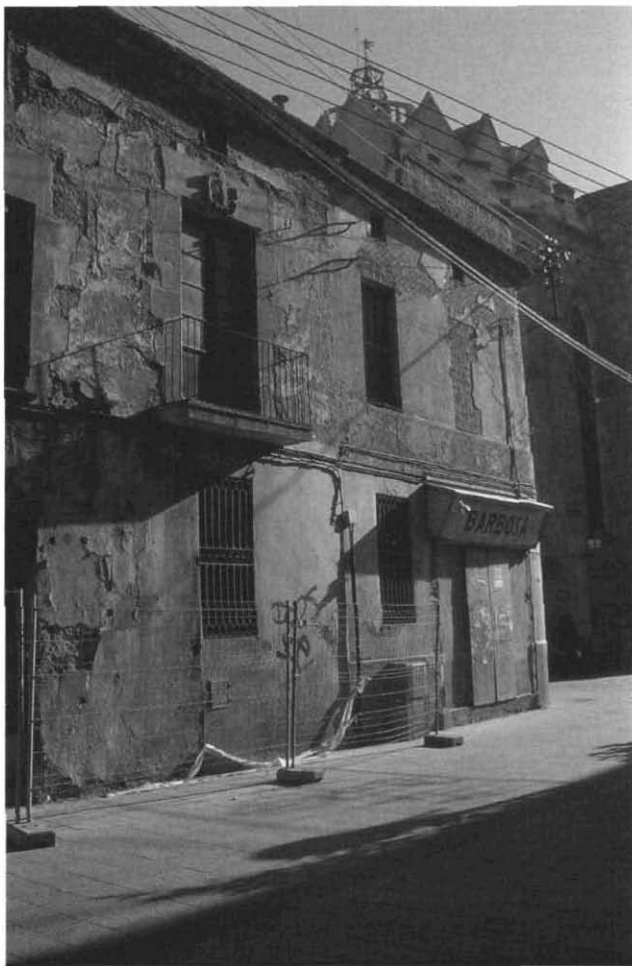
En un dels sondejos fets al subsòl es van documentar les restes d'un mur, amb factura constructiva idèntica a la dels murs de tancament. Aquest mur s'acordava al de tancament nord del Casal i recolzava al damunt d'un estrat de rebliment, que cobria la possible torre baixmedieval. Tenia una amplada de 60 cm. Per la tipologia constructiva i per la posició, a la zona

central del nou espai construït, considerem que, cronològicament, corresponia a aquest moment i que devia ser un mur de delimitació de l'espai interior.

Pel que fa a les obertures corresponents a portes i finestres, a l'ampliació de 1847 es va construir una finestra a la primera planta, de les mateixes dimensions que les finestres del Casal de l'Estudi. En aquesta finestra, definida amb els mateixos maons del mur, s'hi va col·locar una llinda de pedra en què van gravar la data de la construcció (1847). De la porta original d'accés a la casa no se'n va localitzar cap resta, ja que va ser ampliada i feta de nou, ja al segle XX.

L'alçada d'aquesta ampliació del Casal de l'Estudi

174

Fotografia 8. Façana del carrer de Gràcia. Al fons s'observa l'ampliació de 1867. S'observa, a primer terme, el balcó situat en aquest espai, amb la llinda que té inscrita la data de construcció de l'edifici. Aquest emmarcament del balcó va ser recol·locat, provinent de la façana sud (desmuntada l'any 1867). Autora: Gemma Caballé.

Fotografia 9. Façana del carrer de la Rosa, construïda durant l'ampliació de 1867. Autora: Gemma Caballé.

era de 7 m, amb la coberta de l'edifici just al damunt de la finestra, i disposava de planta baixa i un primer pis. En el moment de l'ampliació del Casal cap al sud s'unifica l'alçada de tot el conjunt: s'apugen els murs de l'edifici i es construeix un mur de maons que pujava i unificava l'alçada dels dos edificis respecte a la nova construcció.

L'espai corresponent a la Casa de la Vila tenia dues plantes, tal com ens indica el contracte d'assegurança contra l'incendi de l'any 1851: situa la casa a la plaça del carrer de la Rosa i assenyala que consta de pis alt i baix, amb un sostre de "quadrats" i un altre de "revoltones".¹⁹ L'ampliació de 1846 aviat devia quedar petita, ja que es decideix instal·lar a la casa consistorial l'arxiu de la Cúria. En aquest sentit, el 2 de desembre de 1856, els consellers de la ciutat van demanar al governador civil que els concedís el "Mesón" per a Sala Capitular (el "Mesón" era al passeig de la plaça Major, entre els carrers del Mestre Rius i la Rosa), ja que la instal·lació de l'arxiu de la Cúria faria l'espai insuficient.²⁰ La resposta des de Barcelona els indica que considerin què és millor per

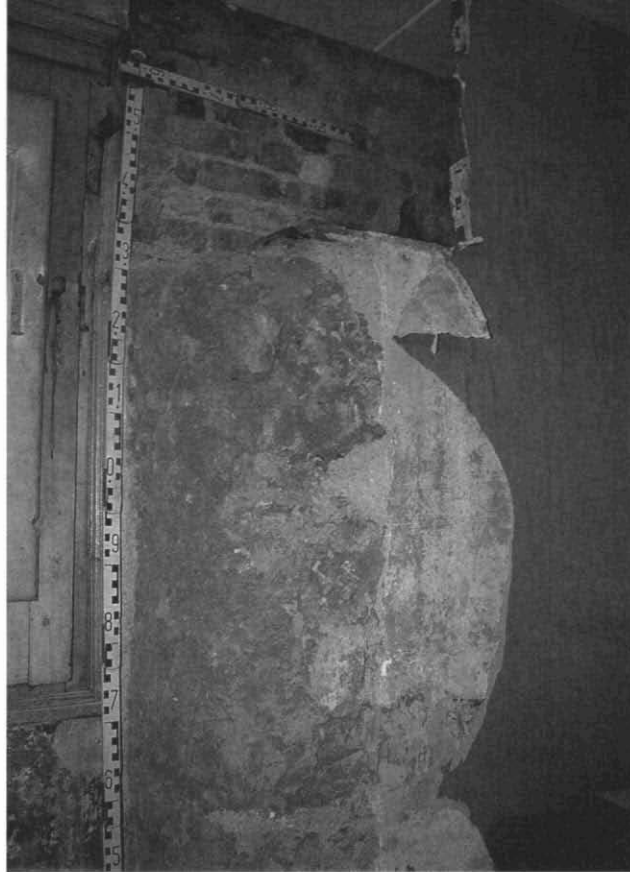
a la instal·lació de l'arxiu: o bé traslladar-se al "Mesón" o bé ampliar la Casa Consistorial.²¹

Inicialment s'acordà el trasllat al "Mesón", però aquest nou edifici no va reeixir, tot i que se'n va posar la primera pedra al desembre de 1858. Probablement, el Consell pretenia vendre l'antiga Casa Consistorial per poder pagar les obres, ja que el 1858 hi ha una carta del Govern Civil en què es declara improcedent l'acord per a la venda de l'antiga finca de la Casa Consistorial.²² Aquest fet podria haver provocat que s'aturés el projecte de la construcció de la nova Casa de la Vila i s'ampliés l'edifici del Casal de l'Estudi.

L'ampliació del Casal cap al sud (1867)

L'any 1867, sense haver-se edificat l'edifici del "Mesón", es decideix ampliar el Casal i es construeix a la zona de la placeta de l'Estudi. Tal com ens indica una reunió de l'Ajuntament del 18 de juliol d'aquell any, es construirà un cos d'edifici prolongació del que ja hi ha, amb el finançament d'un particular, Joan Borguñó i Fontanet.²³ El novembre de 1867 ja està construïda la nova façana de la Casa de la Vila, com ens indica una notícia d'*El Eco del Vallès*²⁴ en què s'explica que s'adorna per primera vegada la nova façana amb motiu de la visita de la reina (vegeu la fotografia 9).

Aquest nou edifici, construït al sud de l'antic Casal, on hi havia la placeta de l'Estudi, tenia una planta rectangular poc uniforme, amb l'angle sud-oest de forma semicircular. La llargada de nord a sud, per l'est era de 8,50 m, mentre que per l'oest (a la

Fotografia 10. Mur intern del Casal, a la segona planta. S'observa el límit del mur de tàpia (de 1603) i com s'apuja l'alçada de l'edifici amb maons (el 1867), quan s'unifica l'alçada de tot l'edifici. Autora: Gemma Caballé.

façana del carrer de Gràcia) era de 10,50 m; pel que fa a la llargada en direcció est-oest, era de 7,30 m. El mur de tancament oest es va ampliar 6 m respecte al mur del Casal de l'Estudi, i 4,55 el mur de tancament est (al lloc on hi havia la muralla baixmedieval); el mur de tancament sud es construeix de nova planta. L'alçada de la nova part construïda era de 8,90 m, i

19 22 de juny de 1851: "La casa consistorial de Sabadell (provincia de Barcelona) cita en la plazuela de la calle de la Rosa: consta de pisos alto y bajo, un techo de cuadrados y llotas y otro de revoltones. Su construcción es de piedra y ladrillo". AHS, Fons Municipal (d'ara endavant, FM). Foment. Expedients Generals, exp. 4/1851 (AMH 2).

20 3 de desembre de 1856: "[...] reunidos los señores componentes del Ayuntamiento anotados al margen... se hicieron presentes los muchos males que pueden seguirse si continua el archivo de la Curia en el lugar húmedo en que está, se acordó trasladarlo en estas casas consistoriales, pero considerando el 'protocol' que hay se acordó solicitar del Excelentísimo Gobernador Civil, que se sirva de conceder el Mesón, que en finca de propios, para casas Consistoriales y las actuales servirían para el archivo de la Curia y una dependencia para su custodia", AHS, FM. Foment. Expedients Generals, exp. 4/1857 (AMH 3).

21 26 de febrer de 1867: "[...] he determinado ordenar a Ud. que, reunida la corporación municipal con igual número de vecinos mayores, contribuyentes y constituidos en sección bajo la presidencia de U., deliberen lo que crean más ventajoso, ya sea sobre la traslación del archivo, dando ensanche a la casa Capitular, ó ya dedicando el mesón a consistorio", AHS, FM. Foment. Expedients Generals, exp. 4/1857 (AMH 3).

22 Desembre de 1858, carta del Govern Civil: "[...] se declara improcedente el acuerdo para la venta de la finca de la antigua casa consistorial". AHS, FM. Foment. Expedients Generals, exp. 3/1858 (AMH 3).

23 18 de juliol de 1867, AHS, FM. Òrgans de Govern. *Llibre d'Actes del Ple*, 1867, f. 73v (AMH 2530/2).

24 *El Eco del Vallés*, novembre de 1867 (AHS).

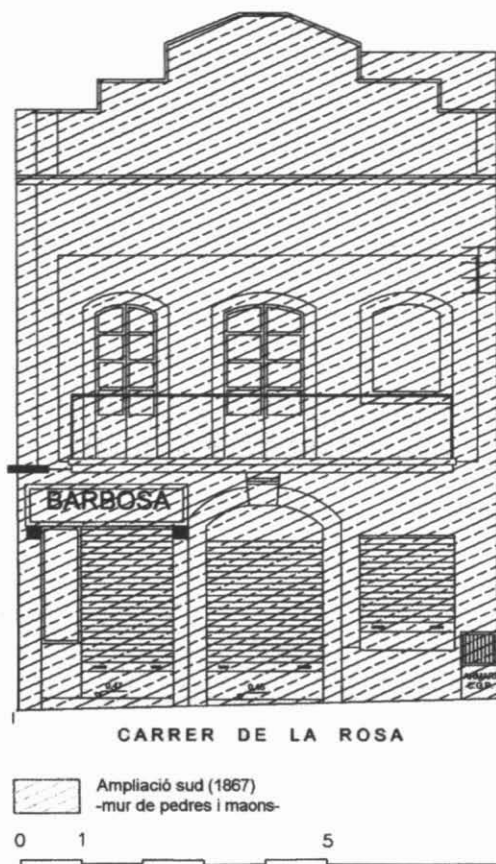

Figura 6. Alçat de la façana del carrer de la Rosa. Elaboració pròpia.

s'aixequen els murs del Casal de l'Estudi i de l'ampliació de 1846 fins a unificar l'alçada de tot el conjunt. L'alçament dels murs del Casal de l'Estudi es va fer amb els mateixos maons que es van utilitzar per construir els murs d'aquesta quarta fase (vegeu la fotografia 10). La façana principal de l'edifici devia estar situada al carrer de la Rosa, que substituiria la façana del Casal de l'Estudi de 1602. En aquest nou mur de façana sud s'hi situava l'entrada principal, centrada en el mur i construïda amb muntant de pedres, amb arc de mig punt, amb un element decoratiu a la part central de l'arc. A banda i banda de la porta hi havia dues finestres (de 1,90 x 1'55 m), de les quals la situada més a l'oest va ser ampliada posteriorment per passar a ser una porta. Al primer pis hi havia una balconada, amb una porta central, una altra a l'oest i una finestra. La porta situada a l'oest podria haver estat una finestra oberta posteriorment com a porta, mentre que la finestra situada a l'est va ser tapiada amb

maons. Per damunt de la cota de la teulada de l'edifici s'hi va pujar un element decoratiu, construït amb maons, definint un capcer esglaonat, amb una alçada de 2,5 m (vegeu la figura 6). Cal destacar que en el repicat del mur de tancament oest de l'edifici per la cara interna s'han trobat, per sota de l'empaperat de la sala, restes de decoració pictòrica, que dibuixava una línia de formes vegetals. El sostre d'algun dels nous espais construïts presentava florons fets amb guix i amb motllo, amb figures vegetals i geomètriques (vegeu la fotografia 11). Aquestes decoracions podrien haver format part de la decoració de la Casa Consistorial, tot i que també s'haurien pogut fer en el moment de l'adequació de l'espai com a habitatges.

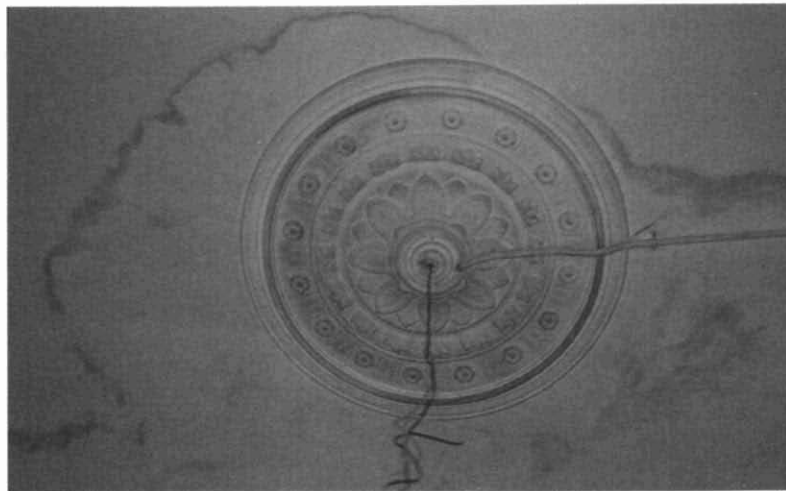
Pel que fa al mur de tancament oest de l'edifici (corresponent al carrer de Gràcia), a la planta baixa s'obre, de sud a nord, una porta d'accés a l'interior; al nord d'aquesta porta s'obren dues finestres (d'1 x 2 m). D'aquestes dues finestres, la situada més al nord era oberta en el mur de tàpia corresponent al mur del Casal de l'Estudi. Per a l'obertura d'aquesta finestra abans es van tapiar dues obertures, probablement de la construcció original del Casal. A la primera planta d'aquest mur oest s'hi situaven dues finestres (d'1 x 2 m) a la zona construïda de nova planta; la finestra situada més al sud va ser tapiada amb maons.

A la primera planta del mur corresponent a la construcció original del Casal de l'Estudi s'amplià per la part superior l'obertura de la finestra del sud, per a instal·lar-hi el balcó. Es van aprofitar els emmarcaments de la porta en pedra, amb arc de llinda, que probablement estaven situats a la façana del carrer de la Rosa; a la finestra de la part central del carrer de Gràcia s'hi va recol·locar també l'emmarcament de pedra corresponent a una finestra, situada d'origen, igual que el balcó, a la façana sud (la situada a la placeta de l'Estudi, a l'actual carrer de la Rosa). La segona planta, utilitzada com a golfes, tenia una finestra (de 40 x 40 cm) al damunt de cada finestra i del balcó de la primera planta.

La construcció d'aquest nou espai va comportar el desmuntatge del mur de tancament sud del Casal de l'Estudi, i es degueren definir, tot i que formés part del mateix edifici, dos espais diferenciats. En aquest sentit hem localitzat restes d'un mur de tancament, situat 4,70 m a l'interior de l'antic Casal de

l'Estudi i fet amb pedres sense treballar i maons (de les mateixes característiques que els murs de tancament de la nova construcció). És a partir d'aquest mur cap al sud que devia començar l'espai de la nova construcció, tal com veiem als nivells de paviment i sostres de les tres plantes. Respecte a l'espai situat al nord, la primera planta de l'espai situat al sud (que aniria cap a la nova zona construïda) tenia una alçada de 80 cm més. Aquest fet ajudaria que a l'espai on inicialment hi havia una finestra (al sud de la Casa de l'Estudi) s'hi obri el balcó, mantenint l'obertura de la part baixa de la finestra, ja que el nivell d'ús s'apuja fins a la base de la finestra, que es converteix en la base del balcó. En aquest sentit volem destacar que en el moment de l'ampliació de l'edifici, l'any 1867, la concepció arquitectònica és d'un edifici vist des de la façana del carrer de la Rosa. Probablement, els dos espais funcionaven de manera independent, amb una zona, al nord, amb espais més grans i sostres més elevats –amb un caire més monumental–, i una altra, al sud, amb altres serveis municipals (arxius, presó i altres dependències).

L'edifici continuarà sent Casa Consistorial fins al 1885. Cal destacar que l'estat d'algun dels espais de l'edifici es devia anar deteriorant. El 1875 hi ha un informe presentat a l'Ajuntament en què es parla del mal estat de la coberta del saló de sessions i es proposa de fer una nova coberta. Davant la manca de diners de l'Ajuntament es deixa al seu criteri l'actuació a realitzar.²⁵ Es van veure obligats a dur a terme les obres, ja que, com veiem en un informe tècnic que es presenta a la comissió de l'Ajuntament, l'estat de la coberta és molt dolent (podria esfondrar-se) i es presenta una primera valoració de les obres indispensables.²⁶

Fotografia 11. Detall d'un floró fet amb guix, realitzat amb motlle, que dibuixa formes geomètriques i vegetals. Es localitzava al sostre d'un dels nous espais de la casa consistorial, tot i que podria ser posterior. Autora: Gemma Caballé.

177

Pel que fa a la distribució interior de l'espai, en el *Bulletí del Centre Excursionista de Sabadell* del 1931-33 ens presenten com recorden la gent gran l'antiga Casa de la Vila: “Una petita entrada formava el vestíbul, a la dreta estava l'escala d'anar a l'únic pis on es trobava primer el saló de sessions de dimensions reduïdes i al darrera la secretaria. El pis es completava amb algun departament petit. Als baixos hi havia varies esquifides dependències”. També recorden que “al costal del carrer de Gràcia hi havia l'entrada a la presó”.²⁷

L'any 1885 s'arriba a un acord amb els pares escolapis per comprar l'edifici que tenien a la plaça de Sant Roc i instal·lar-hi l'Ajuntament, on encara està ubicat actualment.²⁸ L'edifici del Casal de l'Estudi serà subhastat l'any 1885, i va ser comprat per Ramon

25 24 de març de 1875: “La comisión segunda, en vista del mal estado en que se halla la cubierta del salón de sesiones de este Ayuntamiento, dispuso que el señor jefe de vialidad verificara un detenido reconocimiento de la misma y emitiera su dictamen facultativo. Resultando pues el dictamen emitido, que adjunto se acompaña, la urgente necesidad de reparación. Resultando también estar conforme la comisión con los extremos que abraza el dictamen facultativo. Considerando la escasez de fondos en que se halla el municipio, esta Comisión estima conveniente sujetar al ilustrado criterio del Ayuntamiento, la resolución que procede, atendida la importancia de las obras de que se trata”, AHS, FM. Foment. Edificios públicos, exp. 10/1875, fol. 2v (AMH 11).

26 24 de març de 1875, el cap de Vialidad exposa: “Ordenando al que suscribe el que procediera a un detenido examen de la cubierta del edificio Casa Consistorial y a la formación del presupuesto de gastos que ha de ocasionar el reparo de aquella, tiene el honor de exponer: que la citada cubierta se halla en un estado deplorable [...] faltándole el actual equilibrio que un pequeño incidente puede obligarlo en inminente a la ruina y el desplome de los techos superior y inferior del salón de sesiones del Ayuntamiento, motivos por los cuales considera de toda urgencia el derribo de la cubierta y que se proceda a su nueva construcción”, AHS, FM. Foment. Edificios públicos, exp. 10/1875, fol. 4v (AMH 11).

27 *Bulletí del Centre Excursionista de Sabadell*, vol. III (1931-1933) (AHS).

28 AHS, FM. Foment. Edificios públicos, exp. 18/1885 (AMH 21).

Estany i Rosés (per 21.511,25 pessetes). A partir d'aquest moment, l'ús de l'espai ja serà privat. Paral·lelament a la venda del casal s'iniciaran les obres d'adequació del nou espai destinat a Ajuntament.

La privatització de l'edifici.
L'adaptació als nous usos

Un cop passà a mans privades, els usos i les necessitats de l'espai de l'antic Casal van variar considerablement. En aquest moment s'havia d'adaptar l'espai per poder-hi instal·lar comerços i habitatges, fet que va suposar una important remodelació interior. La distribució interna que es va fer definia quatre espais autònoms destinats a botigues i habitatges. A aquest moment correspondrien els murs de maons que definien els diversos espais i que van ser documentats en el repicat dels murs.

Aquestes obres no van quedar exemptes de polèmica, ja que van tenir ressò públic, tal com veiem en la premsa de l'època. En un article publicat al diari *El Sabadellés*²⁹ el 17 de febrer de 1886 es comentava: "*Parece increíble que la autoridad local sea tan condescendiente con algunos propietarios a los cuales les permite edificar a su gusto y plana voluntad, pues en un punto muy céntrico se están practicando obras de tan extraña manera que a la simple vista se adivinan los planes de lucro que se habrá formado el propietario, ya que dígase lo que se quiera, aquellas obras, una vez realizadas no serán lo que deberían ser y sí una especie de pocilga indigna de ser habitada por seres racionales*". En el mateix diari, el 25 de febrer apareix una resposta del propietari, en què parla de la qualitat de les condicions de les cases, visitades per persones enteses, i esmenta "*las casas que se están construyendo en solar de las que fueron Casas Consistoriales*". El 24 de febrer de 1886 apareix una altra notícia que explica que "*en un sitio muy céntrico de esta ciudad hace poco tiempo que se trabaja en el derribo de una casa, antigua casa Capitular, de la cual se intenta sacar nada menos que cinco tiendas moradas*".

El fet que ens presentin la construcció de cases en un solar i que es parli d'un "*derribo*" és indicatiu (per la terminologia utilitzada) d'una activitat constructiva, i sembla que realment s'enderroqui tot l'edifici

—malgrat que la primera notícia sembla que parla dels espais interiors de l'obra—. Tot i això, les dades arqueològiques en aquest sentit són molt clares, ja que els resultats de l'estudi dels murs de l'edifici ens indiquen que els murs perimetrals no es van enderrocar i van mantenir la seva estructura.

Cal destacar que les distribucions internes de l'edifici que hi havia en el moment de l'inici de la intervenció corresponen a les presentades en el plànol de l'obra de Ramon Estany l'any 1886, i, probablement, les obres de què es parla en l'article d'*El Sabadellés* eren les realitzades a l'interior de l'espai, destinades a adaptar-lo per a la nova funció d'habitatges i comerços.

Apunt final

Com a apunt final volem destacar la importància de la intervenció que s'ha dut a terme i que ens ha permès documentar diversos espais i elements prou importants per a la història de Sabadell. Per una banda, la localització d'un nou tram de muralla i de les restes d'una possible torre, que protegia i defensava l'entrada al recinte. En aquest sentit, seguint el coneixement que es té del traçat de la muralla a partir de les intervencions arqueològiques realitzades fins al moment, hem constatat la tipologia constructiva d'aquesta muralla (la mateixa que la ja documentada en les altres intervencions). Mitjançant les dades aportades per aquesta intervenció hem pogut confirmar la direcció del recinte murat baixmedieval en aquesta zona, confirmant les hipòtesis traçades per Albert i Jordi Roig.³⁰ El trencament a la muralla, al sud, ens ha impedit documentar la possible porta d'accés a l'interior del recinte (coneguda com a Portal de n'Arús o d'en Salvany), fet que s'hauria pogut determinar si hagués estat possible fer un sondeig al subsòl d'aquesta zona.

Pel que fa al Casal de l'Estudi, a partir d'aquesta intervenció n'hem pogut definir el perímetre inicial i les diverses modificacions, fins a arribar a l'estructura conservada fins a l'inici de la intervenció. La importància de l'edifici ens ve determinada tant pel

²⁹ *El Sabadellés*, 17 de febrer de 1886 (AHS).

³⁰ Albert ROIG DEULOFEU, Jordi ROIG BUXÓ, *op. cit.*, p. 21-24.

tipus d'activitats que s'hi duïen a terme, prou importants per al desenvolupament de la ciutat, com també pel seu valor històric i arquitectònic, que ens ve donat per la seva antiguitat.

Malauradament, la polèmica suscitada per l'enferroc del Casal de l'Estudi ha deixat en un segon terme la importància de les troballes localitzades al subsòl. A més de la documentació del tram de muralla i de part del fossat, cal destacar principalment l'aparició de la possible torre, juntament amb el folre del fossat. La documentació d'aquest conjunt podria aportar noves dades que creiem que són prou interessants per al coneixement de la història de la vila de Sabadell, tant pel que fa al sistema defensiu d'època medieval, com pel que fa al creixement de la vila en època moderna. Això es reflecteix en l'ampliació de la zona de fora muralles i en les necessitats administratives que es generen amb el creixement de la ciutat, que van afectar la casa consistorial (ampliacions, trasllat final). ●

Bibliografia

DD. AA. (1998). *Sabadell. Memòries d'una vila. Segles XVI-XVIII*. Sabadell: Museu de Sabadell.

Antoni BOSCH I CARDELLACH (1882). *Memorias de Sabadell antiguo y su término desde el año 1789*. Sabadell: Establecimiento tipográfico de Juan Baqués e Hijos.

Ordinacions de la Universitat de la Vila i terme de Sabadell. Segle XVI (1967). Transcripció i ordenació d'Ernest Mateu i Vidal. Sabadell: Comissió de Cultura de l'Excm. Ajuntament de Sabadell.

Albert ROIG DEULOFEU; Jordi ROIG BUXÓ (2000). "La vila de Sabadell en època medieval: deu anys d'arqueologia urbana". Dins *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Actes*. [s. l.]: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, p. 64-76.

Albert ROIG DEULOFEU; Jordi ROIG BUXÓ (2002). *La vila medieval de Sabadell (segles XI-XVI). Dotze anys d'arqueologia a la ciutat (1998-2000)*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (Quaderns d'Arqueologia; 1).

Jordi ROIG BUXÓ; Joana MELO COLLDEFORNIS (2003). "La intervenció arqueològica a la plaça de Sant Roc (Sabadell, Vallès Occidental), 1999-2000". Dins *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Actes*. Vol. I [s. l.]: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval, p. 205-206.
